

TÜRKİYEDE KENTLEŞME VE DOĞAL AFET RİSKLERİ İLE İLİŞKİSİ

Fatma Neval Genç¹

SUMMARY

Turkey is among countries that have long been affected by many natural disasters, in particular earthquakes and floods. The most recent series of devastating earthquakes in 1999 have caused loss of lives of thousands and created an enormous financial burden on the economy, government, industry, insurance sector and public.

This paper discusses the shortcomings of disaster mitigation and preparedness measures and urban risks in Turkey in the context of Sliding Model, including a number of issues such as legislation and training, public awareness, insurance, urban planning and management, and disaster response strategies.

ÖZET

Türkiye, özellikle depremler ve seller gibi doğal afetlerin etkili olduğu ülkelerdendir. 1999 yılında meydana gelen yıkıcı depremler, binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş ve ekonomi, hükümet, sanayi, sigorta sektörü ve kamu yönetimi üzerinde büyük finansal yıkıma neden olmuştur.

Bu çalışma, yasal düzenlemeler, eğitim, kamuoyunu bilinçlendirme, sigorta, kentsel planlama ve kent yönetimi, afet müdahale stratejileri gibi çok boyutu olan Ayırma / ayrıştırma modeli çerçevesinde Türkiye’de afet azaltımı, hazırlık süreçlerinin kusurlarını ve kentsel riskleri incelemektedir.

1. GİRİŞ

Kentler, nüfusun, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu açısından diğer yerleşim birimlerinden ayrıldıkları gibi bu özellikleri nedeniyle afetler başta olmak üzere her tür tehlike karşısında yüksek risk taşımaktadır.

Kentlerin bu yapısal özellikleri ile yerleşim yerine ait coğrafi, fiziksel, sosyo-ekonomik, kültürel özellikler; hızlı ve düzensiz kentleşme, gecekondulaşma gibi kentleşme sorunları birleşince mevcut riskler artmaktadır.

Ülkemizde depremler başta olmak üzere doğal afetlerin sık yaşanması doğal afetleri kentleşme, kent planlama sürecinde dikkate alınması gereken esas unsurlardan biri haline getirmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de kentleşme olgusu doğal afet riskleri açısından ele alınmakta, ülkemizde kentleri riskli hale getiren unsurlar ve bunların

¹ Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF, Nazilli, Aydın

kaynakları, insan topluluklarını afetler karşısında hassas duruma getiren unsurlar kapsamında ayırma/ayırıştırma analizi çerçevesinde incelenmektedir.

1. Doğal Afetler Karşısında Hasar Görebilirlik Kaynakları

Doğal afetlerin ortaya çıkmasında, doğa olayının kendisi kadar afetin meydana geldiği toplumun sosyal, politik ve ekonomik özelliklerinin önemi büyüktür (Gherardi, 1998: 80; Lomnitz, 1994: 201; Mc Entire, 2001: 189; Short ve diğerleri, 1998: 93). Bu anlamda afetler, bir insan topluluğunda çeşitli nedenlerden kaynaklanan hasar görebilirlik kaynakları ile tehlikelerin² bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkmaktadırlar (Wisner ve diğerleri, 2003: 4). Hasar görebilirlik / zarara açık olma” (vulnerability); “Bir kişinin veya belli bir insan topluluğunun, bir doğal afetin etkileri ile baş edebilme, doğal afete karşı direnebilme ve afetin ardından normal duruma geri dönebilme kapasitesini etkileyen durumlar”ı ifade eder (Wisner ve diğerleri, 2003: 11).

Doğal afetler kapsamında hasar görebilirliği inceleyen farklı modeller vardır (Nathan, 2005). Bunlardan bazıları, **Terry Cannon'un hasar görebilirliği beş boyut etrafında inceleyen modeli** (geçim, refah, bireysel korunma, sosyal korunma, yönetim); hasar görebilirlikle afet yönetiminin yetersizliklerini ilişkilendiren ve hasar görebilirliği insanları riskli hale getiren fiziki-maddi yapı, sosyal-örgütsel yapı, motivasyonel-davranışsal unsurlar çerçevesinde ele alan **Hasar görebilirlik ve Kapasite Değerlendirme Modeli**³; **Geçim Modelleri**⁴, **Etki-Tepki Modeli ve Dilimleme / Ayırma Modelleridir**.

Hasar görebilirliği iki boyutu olan bir süreç olarak ele alan dilimleme / ayırma modeli, hasar görebilirliği etkileşim halindeki korunmasızlık ve kapasite yetersizliklerinin sonucu olarak görür. Buna göre, hasar görebilirlik korunmasızlık (riskli bölgelerde yerleşmiş nüfus yoğunluğu, iletişim ağları, çevre, mal ve hizmetler, potansiyel can ve mal kayıpları; doğal hayatın tahribatı, iklim değişikliği vb.) ve bir dizi yetersiz kapasitenin (afetin etkilerinden korunma konusunda bireysel, yasal, kurumsal hazırlıkların olmaması) bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkar.

Dilimleme / ayırma analizi çerçevesinde kentleri hasar görebilir hale getiren unsurlar aşağıdaki biçimde şematize edilebilir.

² Tehlike, farklı yerleri, farklı zamanlarda tek başına veya diğer afetlerle birlikte etkileyebilen doğa olaylarıdır. Tehlikelilik durumu insanlardan ziyade bir yerleşim yerinin afetler karşısındaki durumunu tanımlamaktadır (Wisner ve diğerleri, 2003: 55).

³ Vulnerability and Capacity Assessment Model (VCA model)

⁴ Burada da iki modelden söz etmek mümkündür; sürdürülebilirlik ve erişim modelleri. Sürdürülebilirlik modeline göre bir sosyal yaşam ünitesi stres yaratan unsurlarla mücadele edebildiği, kendi kapasitesini sürdürdüğü, artırdığı durumlarda hem şimdiyi hem de geleceği değerlendirebildiği, sadece doğal kaynaklar temeline dayanmadığında daha az hasar görebilir durumdadır. Erişim modelinde ise kaynaklara erişim, geçimi sağlamak için temel koşul olarak kabul edilmektedir

Tablo: Hasar görebilirlik Türleri

Hasar görebilirlik türleri	
Korunmasızlık	
Fiziksel	Afet riski yüksek bölgelerdeki ev, insan ve malların varlığı; tehlikeli bölgelerde yerleşme; sosyo-mekansal uyumsuzluk; toplumsal sınıfların / marjinal grupları varlığı
Sosyo-ekolojik	Karmaşık eko sistemler, ormansızlaşma; yetersiz su ve katı atık yönetimi; göçler; teknik bilgi eksikliği; çevre yönetiminin yetersizliği; yoksulluk; eşitsizlik; marjinalleşme
Tehlikeler ve Afetlerle mücadele konusunda yetersiz korunma, hazırlık, önleme kapasitesi	
Fiziksel	Afet ve etkileri konusunda mücadele ve bunlara direnç konusunda fiziksel kapasitenin yetersizliği; salgın hastalıklar; tek başına mücadele etme yetersizliği; kötü kalitede inşa edilmiş evler; yoksulluk; güvensizlik kültürü; sınıfsal yapı ve egemenlik ilişkileri; marjinalleşme
Yasal	Afet azaltımı ve korunma konusunda yasal sistemin yetersizliği; arazi kullanım planlaması ile ilgili kuralların yetersizliği; şikayet ve kontrol mekanizmalarının yetersizliği; karmaşa; etkili uygulamalar gerçekleştirmek için insan kaynağı ve finansal kaynak eksikliği; rüşvet; merkezileşmiş bir hazırlık ve acil durum sistemi; dış kaynaklara bağımlılık.
Kurumsal	Bütüncül ve uyumlu bir örgütsel risk yönetiminin olmaması; karmaşa; risk yönetimi örgütleri arasında koordinasyon eksikliği; bütüncül bir korunma stratejisinin olmaması; kaynak eksikliği; merkezileşmiş bir hazırlık ve acil durum sistemi; dikey güç dağılımı
Teknik	Risk azaltımı yöntemlerinin kötü kullanımı; çevre yönetiminin olmaması; teknik bilgi yetersizliği; göçler, örgütsel ve bireysel kaynakların yetersizliği, merkezileşmiş bir hazırlık ve acil durum sistemi
Politik	Bütüncül bir risk yönetimi sistemini bulunmaması; politik gücün zayıflığı ve istikrarsızlık; uzun dönemli vizyon eksikliği; toplumsal sınıfların varlığı; dış kaynaklara bağımlık; dikey güç ilişkileri; sınıfsal hiyerarşi
Sosyo-ekonomik	Yoksulluk; düşük gelir; çocuklarda yetersiz beslenme; sosyal sermaye eksikliği; ev alma, kredi alma konusunda yetersizlikler; işsizlik; kayıt dışı ekonomi; ekonomik krizler; toprak sahipliğinin eşit olmayan biçimde dağılımı; dikey güç ilişkileri; yerleşim yeri sakinleri arasındaki güç ilişkilerinin dengesizliği; serbest piyasa ekonomisi; sınıflı toplum yapısı, dış kaynaklara bağımlılık, marjinalleşme, eşitsizlik
Psiko-sosyal ve kültüre	Riski tahmin edememe; risk ve afetler konusunda yetersiz ön hazırlık; yanlış inançlar; daha önemli sosyal risklerin varlığı; işsizlik; geçim, suç, risk ve risk yönetimi konusunda yetersiz eğitim; mevcut kurum ve örgütlere güvenin olmaması; kitlesel işsizlik; güvensizlik; korunma gücünü olmaması; eğitim için kaynak eksikliği; yüksek risk toleransı; göç; serbest piyasa ekonomisi; iç egemenlik yapıları; dış kaynaklara bağımlılık

Kaynak: Nathan, 2005'ten uyarlanmıştır.

(www.afes-press-books.de/pdf/Istanbul/Nathan_paper.pdf (18.07.2007))

Tabloda korunmasızlığı oluşturan fiziksel ve sosyo-ekolojik faktörler ile toplumu tehlikeler ve afetlerle mücadele konusunda yetersiz hale getiren kapasite eksiklikleri, farklı boyutları ile ortaya konulmaktadır. Bu tablo, hasar görebilirliğin ne kadar karmaşık ve birden fazla unsurun bileşiminden oluştuğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bir başka ifadeyle toplumlara hasar görebilir hale getiren unsurlar, sadece afetin büyüklüğü, yer seçimindeki yanlışlıklar veya evlerin kötü kalitede inşa edilmesiyle açıklanamaz. Afetler karşısında hasar görebilirlik, fiziksel olduğu kadar, toplumsal yapıya ve onun unsurlarına, ekonomik, politik, kültürel yapıya toplumsal değerlere de bağlıdır.

Çalışmanın devam eden bölümünde söz konusu model yardımıyla oluşturulmuş bu şema rehberliğinde Türkiye’de kentleri hasar görebilir hale getiren faktörler incelenecek, bu modeller çerçevesinde Türkiye’de kentleşme olgusu değerlendirilecek ve kentleri doğal afetler, özellikle de deprem karşısında riskli hale getiren unsurlar ve bunların kaynakları incelenecektir.

2. Türkiye’de Doğal Afetler Karşısında Hasar görebilirlik Kaynakları:

Kentleşme perspektifinden bakarak, ülkemizde kentleri ve burada yaşayanları riskli hale getiren unsurlar nasıl tespit edilebilir? Bu tespitin yapılması son derece önemlidir. Zira afetler karşısında korunma, afet zararlarının azaltılması sürecinde başlangıç noktası risklerin, riskleri oluşturan unsurların tespitidir. Ancak bu belirlemeden sonra etkili azaltım önlemleri, hazırlık stratejileri hayata geçirilebilir.

Ülkemizde Osmanlı İmparatorluğu döneminde atılan kentleşmenin temelleri, modern anlamda Cumhuriyet dönemindeki kentleşme hareketleri ile bugüne gelmiştir. Ancak özellikle 1950’li yıllardan sonra hızlanan kentleşme sürecinde kentler köylerden göçen nüfusun yöneldiği ana merkezler olmuş, zaman içinde gelen nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamazken, tüm yetersizlikleri ile büyümüşlerdir. Kentlerin tüm bu sorunlu gelişme / büyüme özellikleri yanında ülkemizde deprem başta olmak üzere sık yaşanan afetler, kentler ve burada yaşayanlar için büyük tehdit oluşturmaktadır ki 1999 Marmara ve Düzce depremleri bunun en somut kanıtlarıdır.

2.1. Korunmasızlık

Modele göre afetler karşısında korunmasızlığın iki boyutu vardır. **Fiziksel korunmasızlık** riskli bölgelerdeki insan, doğal çevre, mal ve hizmetlerin varlığını, tanımlanan potansiyel kayıp ve hasarları ifade eder. **Sosyo-ekolojik korunmasızlık** ise, doğal kaynakların tahribatını, toprakların kötü kullanımını, iklim değişikliği gibi durumları ifade eder.

Türkiye’de doğal afetler karşısında fiziksel korunmasızlığın başlıca kaynakları; ülkenin büyük bölümünün birinci derece deprem bölgesi olması, büyük kentlerin çoğunun fay hatlarının üzerinde veya çok yakınında yerleşmiş olmaları ve dolayısıyla büyük miktarda yapı stokunun ve insanın deprem karşısında güvensiz bölgelerde yerleşmesidir (Geray, 1977a:112; Keleş, 2002).

Türkiye’de son 70 yıldır doğal afetler nedeniyle hayatını kaybeden insan sayısı 100.000; hasar gören konut sayısı 600.000⁵ ve çeşitli şekillerde depremden etkilenen konut sayısı 500.000 civarındadır. Ortalama olarak her yıl 1000 kişi depremde hayatını kaybetmekte, 2100 kişinin yaralanmakta, 7000 yapı hasar görmektedir (Keleş, 2002: 639; Erdik, 1999: 55; Kiper, 2001: 3). İnsanlar ve yapılar üzerinde tahribat yaratan doğal afetler, ekonomik kayıpları açısından ciddi bir tehlike oluşturmaktadır.

Anadolu coğrafyasında hakim olan verimli ovalara yerleşme özelliği, depremler karşısında yerleşim yerlerini en riskli hale getiren unsurdur. 1999 depreminde Adapazarı’nda meydana gelen yıkımın en önemli nedenlerinden biri kentin Adapazarı Ovası üzerinde yerleşmesidir. 1990 nüfus sayımından elde edilen verilere göre, Türkiye nüfusunun %44’ü, birinci derece, %26’sı ikinci derece, %15’i üçüncü derece, %13’ü dördüncü derece ve %2’si beşinci derece deprem bölgesinde yaşamaktadır (Özmen ve Güler, 1997: 7). Bu veriler ışığında görülmektedir ki nüfusun %98’i çeşitli derecelerde deprem tehlikesi altında yaşamaktadır. Bunlar içinde, nüfusu 1 milyondan fazla olan 17 il vardır.

Doğal afetler karşısında hasar görebilirlik açısından ele alındığında ülkemizde **korunmasızlığın sosyo-ekolojik boyutunda** ilk akla gelen tarım topraklarının konut, sanayi amaçlı kullanılmasıdır. Bilindiği üzere tarım toprakları, özellikle de alüvyal ovalar, deprem karşısında yerleşime uygun olmadıkları gibi, buralarda yerleşme toprak gibi önemli bir doğal kaynağın geri dönüşümsüz olarak tüketilmesine de neden olur. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde hızlı ve plansız kentleşmenin sonucunda, Tekeli’nin (2001: 83) deyimiyle kentler “yağ lekesi gibi”, boşluksuz büyürken, kentlerin giderek genişleme eğilimleri içinde tarım topraklarının kent toprağı haline geldiği, büyük kentlerin çeperleri ve yakınındaki kırsal alanların hızla gecekondular, sanayi alanları, konutlar ve yollarla, atık tesisleriyle, kıyı alanların yazlık konutlarla tüketildiği görülmektedir (Eke, 1998: 24).

2.2. Kapasite yetersizliği

Kapasite yetersizliği ile anlatılmak istenen, tehlike ve afetleri önleme, afetlere hazırlık ve afetlerle mücadele konusunda **fiziksel, yasal, kurumsal, teknik, politik, sosyo-ekonomik, psikolojik ve kültürel yapıdan kaynaklanan kapasite yetersizlikleridir**. Bir topluluğun hasar görebilirliği tüm bu konulardaki yetersizliklerin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkar.

Türkiye için düşünüldüğünde, afetler karşısında **fiziksel ve teknik yetersizlikler**, inşaat yapımı konusundaki yetersizlikleri, standartların altında inşaatlar yapılmasını ifade eder. Bu durum, kentleşme sisteminin yapısından kaynaklanan özelliklerle birleşince sorun daha da büyümektedir. Geray’a göre (1981: 42) Türkiye’de konutların ancak %58’i fiziksel açıdan “sağlam” iken, %19’u “çürük”, %25’i de onarımın gerekli olduğu yapılar olarak kabul edilmektedir. Deprem bölgesindeki çoğu yapının deprem yönetmeliklerine uygun olarak inşa edilmemesi, depremler sonucunda kentlerde hasarın büyük oranda ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun yanında 1999 depremlerinde görüldüğü şekilde, inşaat yapım kurallarına, kat sayısı sınırlamalarına da uyulmamaktadır.

⁵ Sadece 1960-1975 yılları arasında tutulan kayıtlara göre ülkede toplam 3218 yerleşim birimi çeşitli doğal afetlere maruz kalmış, bunlar sonucunda 141.130 bin yapı ağır hasar görmüş, 8000 kişi hayatını kaybetmiş, 10 bin civarında insan da yaralanmıştır (Ataman ve Tabban, 1977: 26).

Ülkemizde afetler karşısında **yasal yetersizlikler** başlığı altında ele alınacak ilk konu, kaçak ve sağlıksız yapılaşmadır. Ülkemizde geliştirilmeye çalışılan tüm politikalara rağmen, kaçak ve sağlıksız yapılaşma, gecekondu bölgeleri, özellikle büyük kentlerimiz için hala birer sorun alanı teşkil etmektedir. Bunun yanında kent içinde bulunması yasak olan ve gerek halk sağlığı için tehdit oluşturması gerekse afetler karşısında birer risk unsuru olan yanıcı ve patlayıcı madde üreten ve depolayan tesisler çöp toplama ve depolama alanları, sanayi tesisleri ve siteleri her tür yasal önleme rağmen mevcuttur.

Kentleşme politikaları içinde özellikle gecekondulaşmanın önlenmesi, kontrol altına alınmasına ilişkin çok sayıda düzenleme varken, bunların sorunu ortadan kaldırmadığı gibi, farklı nitelik ve şekillerde, hatta kurumsallaşarak devam ettiği görülmektedir (Tekeli, 2001: 94; Keleş, 2002: 570; Eke, 2000: 44). Gecekonduların sağlıksız kentleşmenin birer unsuru olmaları yanında, yaşayan nüfusun fazlalığı, bu alanların yoğun olarak bulunduğu büyük kentlerden çoğunun birinci derece deprem bölgesinde yer alması, gecekonduların inşaat kalitesindeki yetersizlikler, yerleşim açısından uygun olmayan yamaç, dere yatağı üzerinde yerleşmiş olmaları, gecekonduların afetler karşısında önemli risk bölgeleri haline getirmektedir (Parker, 1995: 5; Şengezer, 1993: 32). Diğer yandan inşaat denetimlerinin tam olarak yapılmadığı son yaşanan depremlerle kendini göstermiştir. Önceki dönemlerde belediyelerin sorumluluğunda olan yapı denetim sistemi, 1999 depremlerinden sonra özel sektöre devredilmiştir. Ancak bu sistemin de işleyişinden kaynaklanan sorunları vardır.

Diğer yandan, 1999 depremlerinde görüldüğü üzere, hasar gören binaların çoğu, planlarda belirlenene aykırı yapılaşmışlardır. Planlarda belirlenen şekilde yol payları ayrılmamış, binalar arasında bırakılması gereken diletasyon derzleri bırakılmamış, kıyı dolgu yasak olmasına rağmen, kıyıları doldurularak yüksek katlı binalar buralarda yükselmiştir (Değirmendere’de olduğu gibi). Sanayi tesislerinin çevresinin yerleşime kapatılması, güvenlik şeritlerinin oluşturulması gerektiği halde, bu yasal kurallara uyulmadığı, TÜPRAŞ ve AKSA örnekleri ile görülmüştür.

Türkiye için düşünüldüğünde, afetler karşısında **kurumsal yetersizlikler** genel olarak yönetim sisteminde afetleri önleme ve azaltma konularında görevli kamu kurumlarının, yöneticilerin görev alanlarına giren sorunlardan, bu alanın işlemeden kaynaklanmaktadır.

Konunun bir başka boyutu ise afet yönetimi politikalarının yetersizliğidir. Ülkemizde 1940’lı yıllarda temelleri atılan bir afet yönetim sistemi olmasına rağmen, söz konusu sistem, yıllar içinde kent-kır nüfusu oranlarının değişmesi, nüfus artışı, afetlerin niteliğinin değişmesine rağmen aynı kalmış, dolayısıyla günceli yakalayamamıştır. Kâğıt üzerinde hemen hemen her kurumun afetlere ilişkin görev tanımları yapılmışken, uygulamada bunların büyük bölümünün sadece yasal zorunluluğu karşılamak amacıyla yerine getirildiği, gerçek bir afet anında ise hiçbirinin uygulanmadığı görülmüştür.

Afet yönetiminde hakim olan merkezi eğilimler, bu süreçte olaya en yakın ve en etkili birim kabul edilen yerel yönetimlerin ikinci planda kalması da mevcut sistemin temel zafiyetlerindedir. Mevcut sistem afet öncesinde etkin azaltım önlemleri geliştirerek risk azaltımı yerine, afet sonrasında müdahale üzerine inşa edilmiştir. Sadece yasal düzenlemeler yaparak, tatbikat ve denemeleri göz ardı eden bir sistem vardır (Ergünay, 2000: 5; Balamir, 1999: 13). Afet yönetimi sisteminin örgütsel boyutunda da sorunlar vardır. Afet yönetimi sürecinde çok sayıda sorumlu kuruluş varken, bunlar arasında koordinasyon, bilgi paylaşımı yoktur. Bu durum afet anında görev tekrarlarına,

müdahalenin gecikmesine yol açmaktadır. Sistem, mali yapısı açısından da sorunludur. Afet fonları yetersizdir. Mevcut Doğal Afet Sigortaları Sistemi de amaçlanan biçimde işlememektedir (TC Sayıştay Başkanlığı, 2002: 2; Balamir, 2000: 101).

Türkiye için düşünüldüğünde, afetler karşısında etkin azaltım, hazırlık, önlemenin yapılmasını engelleyen unsurlardan bir bölümü de **politik yapıdan kaynaklanan yetersizliklerdir**. Bu başlık altında öncelikle kentleşme politikalarının, kent ve bölgeye ilişkin planlama çalışmalarının amaçlanan hedeflere ulaşamamasından söz etmek mümkündür. Ülkemizde 1960'lı yıllardan bu yana bölgesel gelişme farklarını azaltmak, gelirin, nüfusun bölgeler ve kentler arasından dengeli biçimde dağılmasını amaçlayan bölge planları yapılmasına rağmen, bunlar beklenen başarıyı gösterememişlerdir (Dinler, 2001: 138). Ulusal planlar açısından durum böyle iken kent planlarının da kentlerin gelişimini yönlendirme amacına ulaşamadıkları, kentlerin gelişigüzel, plansız, sıçramalar yaparak, yerel özellikleri ve tehlikeleri dikkate almadan geliştiği görülmektedir (Tekeli, 1991: 66, Keleş, 2000: 179). Planlama alanında farklı planlar arasında uyum olmadığı gibi, planlamadan sorumlu kurumlar da koordinasyondan uzaktır (Eke, 1998: 22).

Yerel yönetimlerde hakim popülist eğilimler düzensiz kentleşmenin esas nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Kente dair karar verici konumunda bulunan yerel yöneticiler, seçmene hoş görünmek için kat artışı kararları alabilmekte, yeşil alan ihlallerine göz yumabilmektedir. Afetlerle ilgili çok sayıda görevi bulunan yerel yönetimler, teknik eleman eksikliği, yönetim kapasitesinin yetersiz olması gibi nedenlerle etkili afet yönetimi sistemleri geliştirememektedirler (Şengezer ve Özkaraman, 1996: 355).

Türkiye için düşünüldüğünde, afetler karşısında **sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanan yetersizlikler** de ülkemizde, afetlerle mücadele kapasitesini zayıflatan sonuçlar yaratmaktadır. Kentsel yoksulluk ve işsizlik bunların başında gelmektedir. Türkiye'de kentleşmenin sanayiye dayanmaması, kentlerde sanayi yatırımlarının azlığı, istihdam olanaklarının da sınırlı kalmasına neden olmakta, işsizliği ortaya çıkarmakta, işgücünün marjinal sektörlerde, örgütsüz iş kollarında yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Tekeli, 1991: 41; Görmez, 1997: 17; Sencer, 1979: 115). Ülkemizde işgücü piyasasındaki istikrarsızlıklar, sınırlılıklar ve kadın istihdamındaki olumsuz tablonun yanında yüksek işsizlik ve kayıt dışı istihdam oranları, düşük ücretler, işgücü piyasasındaki diğer riskler ve koşullar yoksulluğun en önemli nedenlerdir (Gül ve diğerleri, 2007: 252). Bunun dışında, kente gelen kitlelerin kentle bütünleşmeleri, kentliliği, kentin kültürel özelliklerini benimsemeleri, başlı başına bir sorun iken, gelir dağılımında eşitsizlik, sosyal tabakalaşmanın derinleşmesi, kültürel farklılıkların belirginleşmesi, sosyal yapıda çözümler, özellikle gecekondu alanlarında suç ve şiddet olaylarının artması gibi sosyal sorunlar da ortaya çıkmaktadır.

Türkiye için düşünüldüğünde, afetler karşısında **psikolojik ve kültürel yapıdan kaynaklanan yetersizlikler** vardır. Doğal afetler sık yaşanmasına rağmen ülkemizde afetlere hazırlıklı olma, önlem alma konularındaki yetersizlikler, afet kültürünün olmaması da toplumun afetler karşısında dayanıklılığını azaltan bir durumdur. Kişisel bazda, bilinçsizlik, güvenliğe önem verilmemesi, ekonomik nedenlerden dolayı, bunun getireceği ek maliyetlerden kaçınılması; yapıyı projelendiren mimar ve mühendisin konuya gereken duyarlılığı göstermemesi, yapıyı inşa eden ustanın güvenlik endişesi olmaması, bilgisizliği ve eğitimsizliği diğer sorunlardır (Şengezer, 1999: 72). Diğer taraftan, afetler ve sonrasında sosyal yapıdaki tutumlara, kabullere bakıldığında özellikle son depremde görüldüğü şekilde "kadercilik" anlayışının hakim olduğu

görülmektedir. Balamir (2002: 40), afetler karşısındaki tutumlarına göre toplumları kaderci ve dirayetli toplumlar olarak ikiye ayırmaktadır. Kaderci toplumlar afetler karşısında hazırlıksız, afetler sonrasında harekete geçen, afetlerle ilgili bilgilerin sistematik olarak tutulmadığı, toplumları ifade ederken dirayetli toplumlar, tam tersi olumlu özelliklere sahiptir.

Sonuç:

Toplumları afetler karşısında hasar görebilir hale getiren faktörlerin ayırma / ayrıştırma modeli etrafında incelendiği bu çalışmada, Türkiye’de kentleri afetler karşısında hasar görebilir hale getiren unsurlar incelenmiştir.

Buna göre ülkemizin bir deprem kuşağı üzerinde olması yanında kentleşme sisteminden kaynaklanan sorunların bir araya gelmesi, büyük kayıplar doğuran afetlere neden olmaktadır. Afetlerle etkin mücadelede afetler meydana gelmeden önce yapılacak olan risk belirleme ve azaltım çalışmalarının önemi büyüktür. Bu nedenle, ülkemizde meydana gelecek olası afetlerin etkilerinin azaltılmasında şimdiden başlanacak risk belirleme, azaltım önlemlerinin yapılması, özellikle sosyal yapının, kurumların afetler konusunda bilgi, beceri düzeylerinin artırılması, daha hazırlıklı hale getirilmeleri önemlidir.

KAYNAKLAR

1. ATAMAN, E., A.TABBAN (1977) “Türkiye’de Yerleşme Alanlarının Doğal Afetlerle İlişkileri”, Mimarlık, XV, 153: 25-27.
2. BALAMİR, Murat (1999), “Mimari Tasarımda Deprem Bilincinin Geliştirilmesi”, Mimarlık, 290: 46-48.
3. (2000) “Kaderci Toplumun Yeniden Üretimi: Türkiye’de Afetler ve İmar Mevzuatının İrdelenmesi”, E. M. KOMUT (Ed.), Kentsel Yerleşmeler ve Doğal Afetler, Ankara: Armoni Matbaası, 100-125.
4. (2002) “Painful Steps of Progress from Crisis Planning to Contingency Planning: Changes for Disaster Preparedness In Turkey”, Journal of Contingencies and Crisis Management, X, 1: 39-49.
5. DİNLER, Zeynel (2001) Bölgesel İktisat. Bursa: Ekin Kitabevi (6. Basım).
6. EKE, Feral (1998) “75 Yıllık Cumhuriyetimizde İmar”, Mimarlık, 284: 22-25.
7. (2000) “Gecekondu Alanlarının Değerlendirilmesine İlişkin Çözümler”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, V, 1: 43-54.
8. ERDİK, Mustafa (1999) “İstanbul’da Olası Depreme Hazırlık: Deprem Senaryoları”, Bilim ve Teknik, XXXII, 384: 52-56.
9. ERGÜNAY, Oktay (2000) “Türkiye’nin Afet Yönetim Sistemine Genel Bir Bakış: Sorunlar ve Çözümler”, Kentsel Yerleşmeler ve Doğal Afetler. E. M. KOMUT (Ed.), Ankara: Armoni Matbaası. 1-9.
10. GERAY, Cevat (1977) “Türkiye’de Yıkım (Afet) Olayları Karşısında Önlemler ve Örgütlenmeler”, Amme İdaresi Dergisi, X, 3: 92-114.
11. (1981) “Konut Gereksinmesi ve Karşılanması”, Amme İdaresi Dergisi, XIV, 2: 35-56.

12. GHERARDI, Silvia (1998) "A Cultural Approach To Disasters", Journal Of Contingencies And Crisis Management, VI, 2: 80-83.
13. GÖRMEZ, Kemal (1997) Kent ve Siyaset. Ankara: Gazi Kitabevi.
14. GÜL, Hüseyin, S.S. Gül ve D. Memişoğlu (2007) "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim", Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II, (ed. H. Özgür, M. Kösecik), 246-283, Nobel Yayın, Ankara.
15. KİPER, Perihan (2001) "Doğal Afet-Planlama İlişkisi," Planlama, 1/3: 4-15 (TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını)
16. KELEŞ, Ruşen (2002) Kentleşme Politikası. 7.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
17. KREIMER, Alcira (1990) Lessons Learned From Emerging Leading. The World Bank Environmental Department Divisional Working Paper No: 1990: 15.
18. LOMNITZ, Cınna (1994) Fundamentals of Earthquake Prediction. USA: John Wiley and Sons Inc.
19. MC ENTIRE, David (2001) "Triggering Agents, Vulnerabilities and Disaster Reduction: Towards a Holistic Paradigm", Disaster Prevention and Management, X, 3: 189-196.
20. NATHAN, Fabien (2005) "Vulnerabilities to Natural Hazards: Case Study on Landslide Risks In La Paz", **Paper for the World International Studies Conference (WISCH)** at Bilgi University, İstanbul, Turkey, 24-27 August, 2005 www.afes-press-books.de/pdf/Istanbul/Nathan-paper.pdf (18.7.2007)
21. ÖZMEN Bülent, M. Nurlu, H. Güler (1997) Coğrafi Bilgi Sistemi İle Deprem Bölgelerinin İncelenmesi. T.C Bayındırlık Ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara: Özyurt Matbaası.
22. PARKER, Ronald Steven (1995) "Disaster Vulnerability: Lessons From Four Turkish Urban Areas", R.PARKER, A. KREIMER ve başk. (Ed.), Informal Settlements, Environmental Degradation and Disaster Vulnerability-The Turkey Case Study. The International Bank For Reconstruction And Development/The World Bank, Washington, USA, 11-44.
23. SENCER, Yakut (1979) Türkiye'de Kentleşme, Ankara: Olgun Matbaacılık. (Kültür Bakanlığı Yayınları).
24. SHORT, James F., E. A. ROSA (1998) "Organizations, Disasters, Risk Analysis and Risk: Historical and Contemporary Contexts", Journal of Contingencies and Crisis Management VI, 2: 93-96.
25. ŞENGEZER, Betül Sayın (1993) "İstanbul Metropolünde Deprem Tehlikesi ve Bir Deprem Senaryosu", Planlama, 10: 30-38.
26. (1999) "Deprem Bölgelerinde Arazi Kullanım İlkeleri" Yapı, 215: 70-79.
27. ŞENGEZER Betül, M ÖZKARAMAN (1996) "Deprem Etkilerinin Azaltılmasında Kent; Planlaması-Yapı Uygulanması Süreci", Erzincan ve Dinar Depremleri Işığında Türkiye'nin Deprem Sorunlarına Çözüm Arayışları, TÜBİTAK Deprem Sempozyumu, 15-16 Şubat 1996, Ankara, 353-359.
28. T.C. SAYIŞTAY BAŞKANLIĞI (2002) İstanbul Depreme Nasıl Hazırlanıyor?.(832 Sayılı Sayıştay Kanununa 26.06.1996 tarih ve 4149 Sayılı Kanunla Eklenen EK 10. Maddesine Göre Hazırlanan Rapor)
29. TEKELİ, İlhan (1991) Kent Planlaması Konuşmaları. Ankara: TMMOB Yayını. (2001) Modernite Aşılırken Kent Planlaması. Ankara: İmge Kitabevi.

30. ULUSLARARASI KIZILHAÇ VE KIZILAY DERNEKLERİ FEDERASYONU (2001) Riskin Azaltılması - Afetlere Hazırlık ve Müdahale Eğitimi Programı. Ankara: Yorum Matbaacılık. 2003 World Disaster Report 2003 (www.ifrc.org/publicat/wdr2003/contents.asp)
31. WISNER, Ben, P. BLAİKE, T.CANNON, I. DAVİS (2003) At Risk-Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters. (Second Edition), London-New York: Routledge (Taylor and Francois Group) Press.